

Les ceràmiques gregues i de vernís negre del jaciment de Sant Miquel de Sorba (Montmajor, Barcelona)

Miquel Cura-Morera*

Resumen

El presente trabajo da a conocer el conjunto de cerámicas importadas de origen griego y de barniz negro, aparecidas en las excavaciones de Mn. Joan Serra i Vilaró a principios de siglo, los cuales si bien carecen de contexto estratigráfico, son testimonios de la dinámica comercial del mundo mediterráneo hacia uno de los yacimientos arqueológicos catalanes más alejados de la costa.

Abstract

The present work presents the greek and black group of pottery, appeared in the archaeological excavations made by Mn. Joan Serra i Vilaró at the beginning of century at the Sant Miquel de Sorba site. This collection, although they have not stratigraphical context, are testimonies of the mediterranean commercial contacts toward one of the iberian site more far from the coast of Catalonia.

El poblat de Sant Miquel de Sorba, municipi de Montmajor a l'extrem sud-oest de la comarca del Berguedà, fou excavat per Mn. Joan Serra i Vilaró, entre els anys 1920-1921, quedant els seus materials dipositats en el Museu Diocesà de Solsona.

Malauradament a diferència d'altres intervencions portades a terme per aquest investigador, la memòria publicada resultà molt incompleta i deficient, doncs no s'especificava la procedència dels materials (Serra, 1922), màxim tenint en compte que en part el jaciment es ocupat per un camp de sitges, tot cobrint un ventall cronològic ampli, entorn a uns sis-cents anys (Palmé, Principal, 1990).

Però alguns dels seus materials ceràmics han estat objecte d'estudi, fins el punt que determinats vasos s'utilitzaren per confeccionar la tipologia de les ceràmiques de vernís negre

(Lamboglia, 1952), o bé es recolliren per a catàlegs alguns fragments de figures roges (García y Bellido, 1948; Trias, 1967-68) i de vernís negre (Sanmartí-Greco, 1976). No obstant, quan van realitzar-se tots aquests estudis solament es disposava dels materials exposats a les vitrines del museu, mancant per tant altres fragments conservats en els magatzems, que passaren desapercibuts fins a l'any 1982 quan es reestructura el vell museu, tot adoptant la nova denominació de Museu Diocesà i Comarcal de Solsona.

D'ací que creiem que val la pena retornar de nou sobre aquell lot de materials, malgrat que aquest respon bàsicament a uns criteris parcials de selecció, ja que les visions publicades han estat parcials, i sobretot perquè en aquests darrers anys s'han obert noves perspectives a l'estudi de les ceràmiques de vernís negre.

*Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques. Diputació de Castelló. Apartat 316. E-12080 Castelló de la Plana. <arqueologia@dipc.es>

Per la identificació de les diferents peces i fragments se utilitzen dues referències: MDCS (Museu Diocesà i Comarcal de Solsona) i a continuació el número d'inventari general del museu; i la referència SB (Sorba) que respon a l'inventari de l'excavació, ja que diferents fragments queden en l'actualitat agrupats sota una mateix número de l'inventari general.

LA CERÀMICA D'ESTIL ÀTIC

LA PRODUCCIÓ DE FIGURES ROGES

Cíliques (2)

Es conserven un total de set fragments petits, que molt probablement responen a dues o tres peces. Una d'aquestes correspondria a una copa del tipus "*Vicup*", a partir d'un fragment de vora, amb motllura interna del seu llavi (SB 319).

Altres dos fragments serien d'una cilix escif, i que foren anteriorment publicats (Trias, 1967-68, 264, CXL, 2 i 3). El primer respon a la zona de la vora, amb un cap d'una figura humana en la superfície externa i una decoració de tipus floral amb pintura blanca a la cara interna (SB 313); l'altre correspon a la zona al costat de la nansa on s'identifica una gran palmeta en reserva (SB 309).

Així mateix existeix un fragment de base amb peu motllurat, de 88 mil·límetres de diàmetre, que ofereix cercles pintats en el fons extern i dues línies paral·leles en pintura blanca a la superfície interna (SB 307), i que probablement pertanyi a l'anterior vas

Els altres fragments que complementarien les peces anteriorment individualitzades respondrien a un fragment del peu de perfil arrodonit i amb motlures, que ofereix un diàmetre de 70 mil·límetres aproximadament (SB 332); les restes d'una nansa cilíndrica (SB 331); un fragment del fons amb una decoració de cercles pintats sobre la superfície externa (SB 321) i finalment un informe pertanyent a la zona del cos (SB 316), que deurien repartir-se con altres fragments d'aquestes dues copes

Serien per tant, vasos que en principi se'ls hi pot atribuir una cronologia originària dintre la segona meitat del segle V aC, però probablement el seu ús perduraria fins a mitjans del segle IV aC.

Escifs (3)

Cal destacar en primer lloc, un petit fragment que permet reconèixer els ulls d'una òliba (MDCS

2411), (Trias, 1967-68, 264, CXL, 4), i per tant relacionable amb les típiques produccions àtiques que es posen de moda a partir de la segona meitat del segle V aC (Johnson, 1955).

Dos altres petits fragments (MDCS 2413 i SB 318) responen a les produccions del tipus de "*Saint Valentín*" (Trias, 1967-68, 264, CXL, 5) de finals del segle V aC (Howard, Johnson, 1954); i finalment, es conserva un petit fragment (SB 323), que pertany a la zona del llavi d'un tercer exemplar, amb una decoració d'oves pintades, que es respon a un vas més tardà dintre del segle IV aC.

Cràters (1)

Un fragment de la part inferior d'un cràter de campana, amb les decoració de sanefes de gregues d'estil poc acurat (SB 329). Aquestes peces de format petit, tindrien la seva comercialització al llarg del segon quart del segle IV aC, tal com suggereixen les troballes submarines del Sec (Arribas, Trias, Cerdà, De Hoz, 1987).

Enòcoes o Pèlices (1)

Un fragment (SB 326) correspon a una forma tancada al no presentar vernís en la seva superfície interna. La decoració conservada seria d'una sanefa de greques i gallons, d'estil poc acurat. Fragments de similars característiques aparegueren en el proper jaciment d'Anseresa (Olius) i foren qualificats com a corresponents a una enòcoe (Trias, 1967-68, 265).

No obstant, no descartem que es tractés d'una pèlice donada la presència d'un fragment de nansa de cinta amb restes de decoració pintada (SB 317).

Lècanes (1)

Tres fragments d'una tapadora (SB 308, 310 i 311) foren ja publicat amb anterioritat (Trias, 1967-68, 264, CXL, 6-8), als qual caldria afegir-hi sis altres petits fragments (SB 325, 330, 318, 324, 327 i 328) que formarien part probablement d'aquesta mateixa peça.

Les tapadores de lecanes de la primera meitat del segle IV aC són habituals en els jaciments indígenes de Catalunya (Turó del Montgrós, Molí d'Espígol, Alorda Park), on degueren ser essencialment utilitzades com a vasos destinats per a beure, donada la seva forma de copa amb peu.

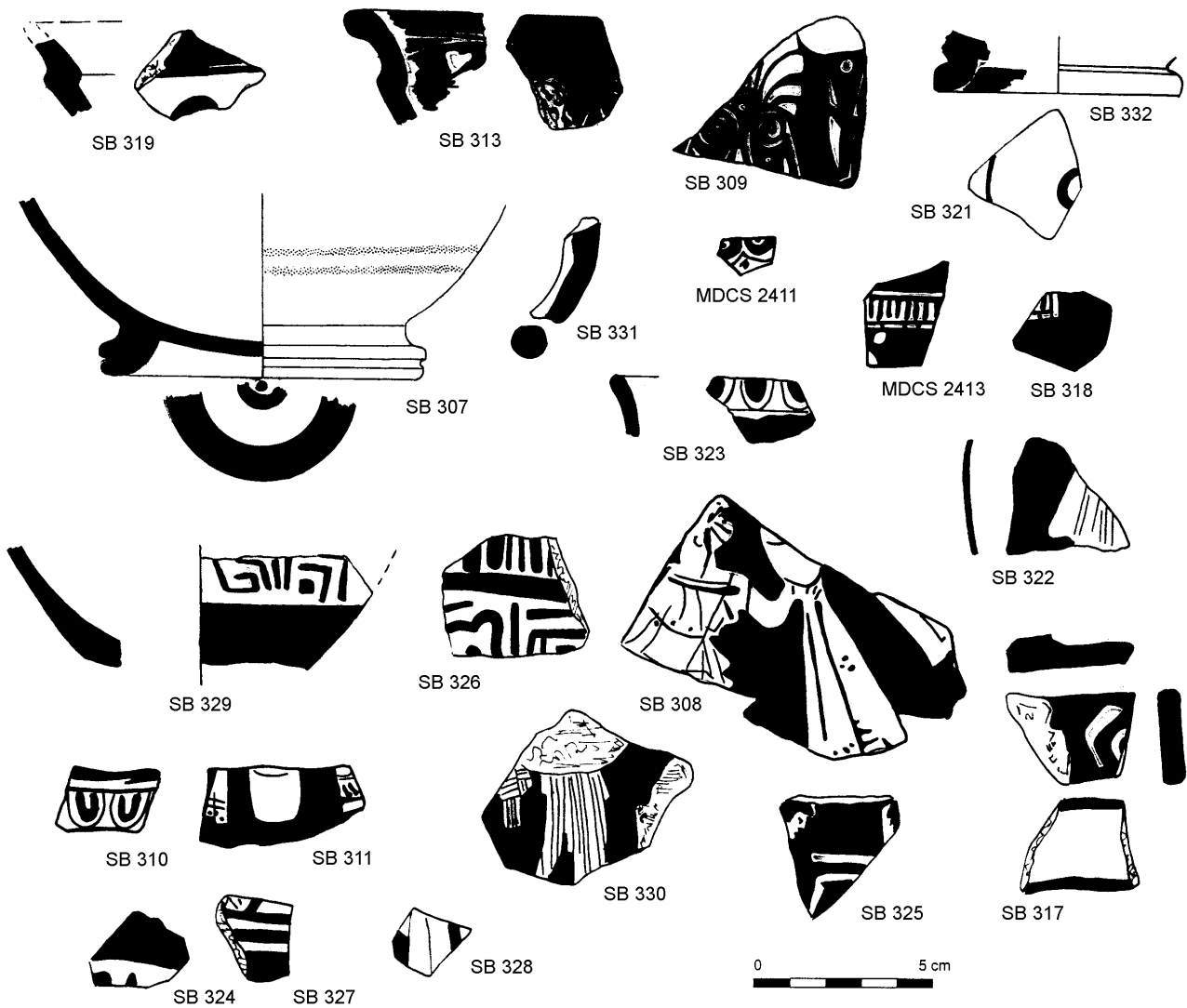

Figura 1. Ceràmiques àtiques de figures rojes.

Lècits arribà-liques (1)

Un petit fragment amb una decoració de vestimenta femenina (SB 322) similar a l'exemplar procedent d'Eivissa i conservat amb el número 8181 en el Museu Arqueològic de Barcelona (Trias, 1967-68, 300, CXLIX, 1). Finals del segle V aC.

LA PRODUCCIÓ DE VERNÍS NEGRE

Lamboglia 22 (o Lamboglia 21) (4)

Responen a fragments de quatre bases, motiu pel qual resulta difícil reconèixer la seva

tipologia concreta. No obstant, com resulta habitual en la major part dels jaciments catalans, les decoracions de palmetes combinades amb sanefa d'oves i en els fons externs els típics cercles pintats esdevenen majoritàries i s'assimilen a la forma Lamboglia 22 (SB 334, 335 i 336) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 1 i 2). En un altre la decoració d'oves es substituïda per una orla d'estries (SB 315) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 3).

Malgrat considerar-se que las decoracions de palmetes combinades sobre sanefa d'oves són elements que detecten una cronologia antiga, anterior al segon quart del segle IV aC (Sparkes, Talcott, 1970, I, 291). Però aquestes composicions

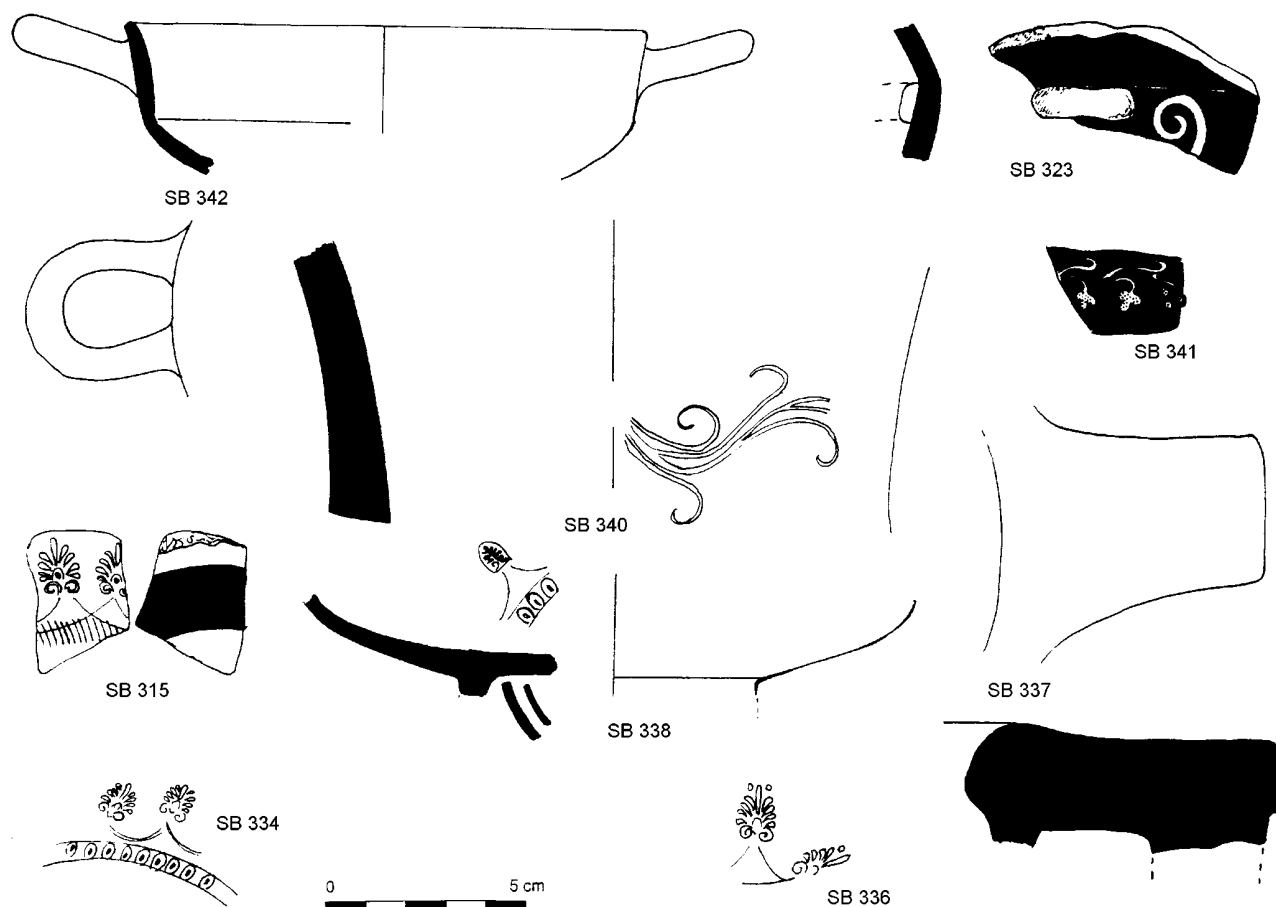

Figura 2. Ceràmiques àtiques de vernís negre.

decoratives es mantenen com a característiques de les Lamboglia 22, donat que s'adeqüen millor a la morfologia d'aquest tipus de bols; els canvis vers les composicions de palmets enllaçades i orles d'estries obrades a rodeta, apareixeran com una aplicació pràctica en tant que el propi bol evoluciona vers uns fons interns de tendència còncaua, model que s'imposa definitivament en el darrer quart del segle IV aC.

PRODUCCIONS HEL·LENÍSTIQUES

CERÀMIQUES DE VERNÍS NEGRE

Cíliques /F.4151 (1)

Fragment de vora, amb lleugera motllura que marca el límit del llavi intern, nanses cilíndriques

en forma de ferradura. Diàmetre de la vora 130 mil·límetres. Argila de color groguenc verdós; vernís de color negre blavós molt metal·litzat recobrint totes les superfícies del fragment (SB 342).

Probablement no es tracte d'una producció àtica, per la seva tipologia recorda més a determinats exemplars localitzats a Enserune i Alèria, els quals se'ls hi atribueix un origen itàlic, i són datats entorn el 300 aC (Morel, 1981, 292).

CERÀMIQUES ITÀLIQUES INCISES I SOBREPINTADES

Cràter (F. 3520) (2)

Fragment del coll d'un crater vernís negre de tonalitat blavós que a la vegada s'esquerda i que

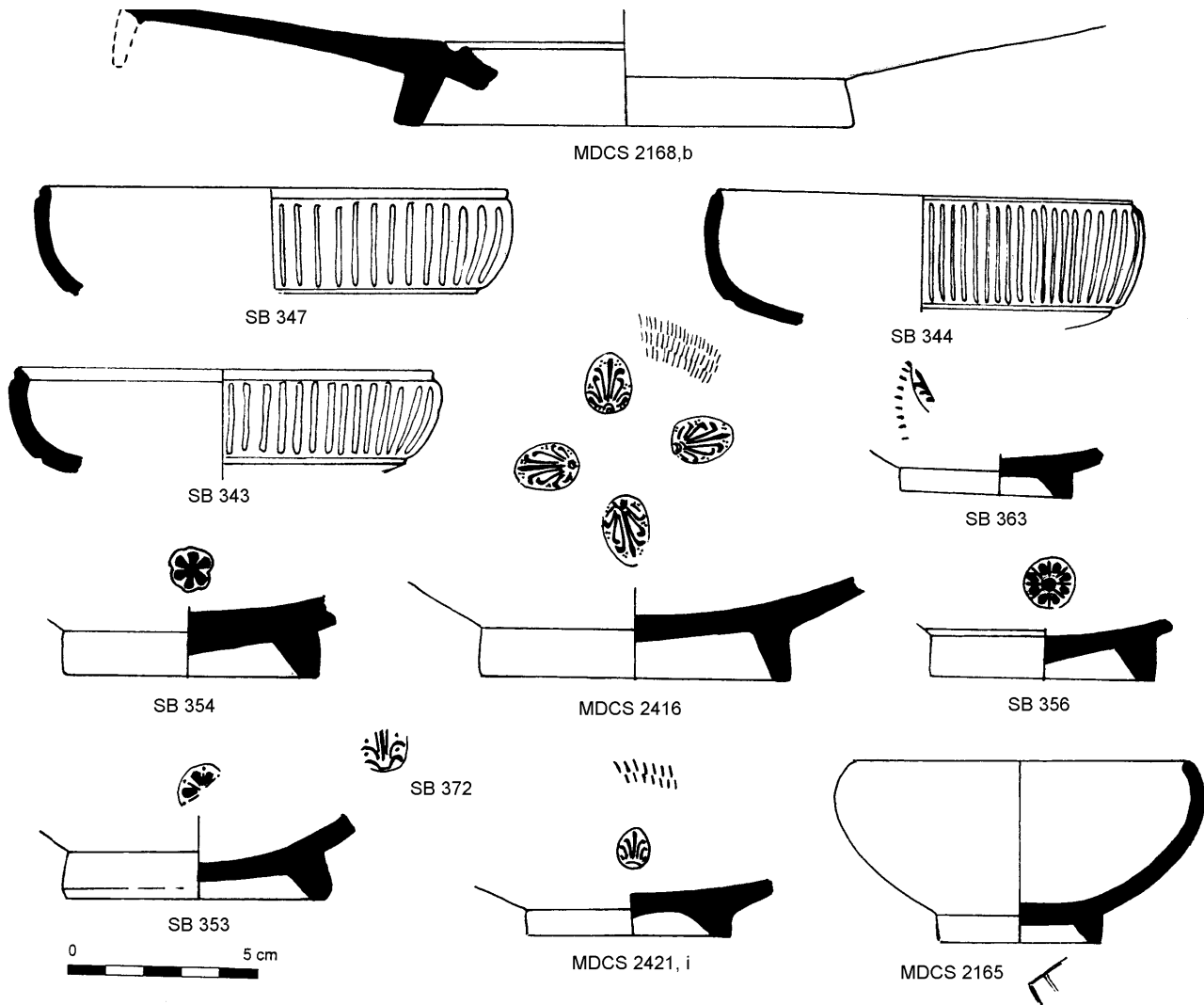

Figura 3. Produccions occidentals.

no recobreix la superfície interna, presentant una decoració incisa de tipus floral sense restes de pintura (SB 341). D'aquest mateix es conserva la zona de l'apèndix sobre la nansa (SB 337).

Un petit fragment de la zona del coll, probablement d'un crater, oferint una decoració floral incisa, però on les seves fulles estàn constituïdes per gotes de pintura en relleu. Vernís negre de tonalitat blavós que recobreix ambdues cares (SB 341).

Càntar / F.3721 ? (1)

Fragment pertanyent al coll d'un càntar (F 3721) des d'on s'inicia una nansa plana. Decoració incisa d'una tija floral (SB 338). Malgrat tractar-se d'un fragment que fa difícil esbrinar-ne la forma

exacta recorda en certa manera a un vas localitzat a la tomba 53 d'Aleria, que en aquesta ocasió presentava una decoració sobrepintada i que es data entre el 320-280 aC (Jehasse, 1973, núm. 757).

A totes aquestes produccions se les hi atorga una cronologia entorn el 300 aC, i es posen més o menys en relació a les ceràmiques pintades del tipus de Gnathia. No obstant caldrà tenir present que es tracten de vasos que reproduïxen formes d'exemplars metàl·lics, motiu pel qual aquestes decoracions a base d'esgrafiats i pintura perduren al llarg de tot el període hel·lenístic en cronologies variables a partir de la identificació dels seus respectius tallers de producció (Cura, 2000).

“TALLER DE ROSES” O DE LES TRES PALMETES RADIALS

Lamboglia 23 (1)

Fragments d'un “plat de peix”, mancant-li el llavi vertical; decorat pels solcs que emmarquen la vora i la cassoleta. Diàmetre de vora 260 mil·límetres; diàmetre del peu 122 mil·límetres; alçada 35 mil·límetres (MDCS 2168, b).

Els “plats de peix” són una de les peces més característica d'aquest taller que continuen oferint els característics solcs en reserva limitant les zones de la vora i la cassoleta, com caracteritza les produccions d'estil àtic. No obstant, caldrà destacar que existeix sobre els recipients d'aquesta forma no solament una gran variabilitat tipològica que afecta el perfil del llavi, tipus de peu i grandària, sinó també a la qualitat de les seves argiles.

Lamboglia 24/25 B (3)

S'han recollit tres fragments pertanyents a vores d'aquesta forma decorada amb gallons, oscil·lant els seus diàmetres entre 110 i 120 mil·límetres (SB 343, 346 i 347) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 4).

Es considera aquesta forma com una producció dels “tallers occidentals”, que ja en el seu dia se li atribuï una oficina pròpia o “taller 24/25 B” emplaçada a l'àrea del Golf de Lleó (Morel, 1980, 99-100); finalment s'ha inclòs majoritàriament com una producció característica del “taller de roses”, si be també caldrà tenir present que existeixen diverses variants determinades pels detalls de les bases, tonalitat de les argiles i els detalls de la seva decoració (Principal, 1998, 79 i ss).

Lamboglia 25 (1)

Un bol restaurat de peu baix i vertical. Diàmetre de la vora, 90 mil·límetres; diàmetre del peu 40 mil·límetres; altura 50 mil·límetres. La restauració no permet apreciar si en el seu fons intern presentava alguna decoració. En el fons extern trobem un grafit amb el signe (*ka*) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 10).

La forma Lamboglia 25 es produeix també en els “tallers de roses”, i es relativament abundant en la comarca de l'Empordà, però molt més escadussera en els jaciments de l'interior.

Altres bases (6)

Una base, de fons extern convexa i peu vertical de 60 mil·límetres de diàmetre; presentant sobre el centre de la seva cara interna una roseta de vuit pètals separats per radis (SB 356) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 6).

Base completa, amb peu triangular lleugerament inclinat i de 70 mil·límetres de diàmetre. Decorada en el centre per una petita roseta amb radis i punts entre els seus pètals (SB 353) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 7).

Un altra base de característiques similars i de 66 mil·límetres de diàmetre, amb una roseta en relleu de sis pètals que es presenta de contorns retallats (SB 354) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 5).

Base completa, de fons convexa i amb un peu baix i triangular. Diàmetre de la base 54 mil·límetres. Una sola palmeta petita en posició central rodejada per un camp d'estries (MCDS 2421, i).

Fragment de base amb peu baix i vertical, d'uns 48 mil·límetres de diàmetre. Restes d'una palmeta no identificable (originàriament serien tres en posició radial) i camp d'estries curtes i separades (SB 363).

Fragment de fons, que conserva restes d'una palmeta incompleta amb punts als entorns de les seves fulles (SB 372).

Molt probablement la major part d'aquestes bases donades les seves dimensions responen a vasos de la forma Lamboglia 28ab.

“TALLER DE NIKIA”

Lamboglia 26ab (1)

Un fragment corresponent a una base sencera de 85 mil·límetres de diàmetre d'un forma Lamboglia 26, que si be presenta la decoració de les quatre palmetes típiques d'aquest taller no presenta l'estampat nominal del mateix (MDCS 2416).

Les produccions del “taller de Nikia” s'han inclòs com una modalitat dels anomenats “tallers occidentals”, els quals serien a l'inici de la seva producció anteriors cronològicament a l'arribada de la campaniana A, si be cohabitant cronològicament amb aquestes apareixen en la majoria dels poblats catalans en els mateixos nivells d'amortització entorn el 200 aC.

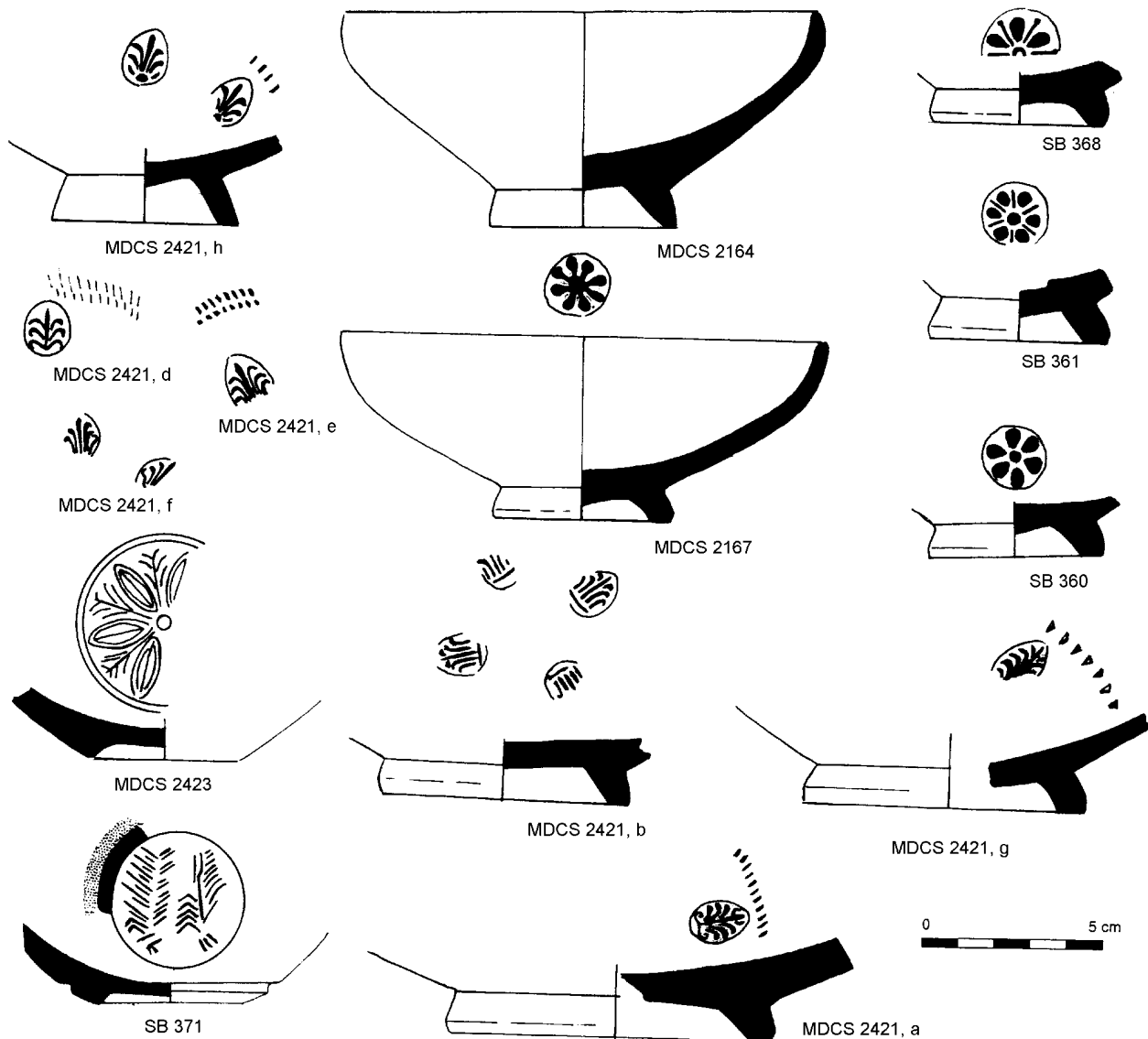

Figura 4. Campanianes A.

CAMPANIANA A

Lamboglia 26ab (8)

Fragment de base, amb peu inclinat i perfil arrodonit. Diàmetre aproximat 90 mil·límetres. Conserva una de les seves palmetes rodejada d'una línia d'estries curtes i separades (MDCS 2421, a).

Base completa de similars característiques tècniques. Diàmetre 70 mil·límetres aproximadament. Presència de les quatre palmetes que decoren el seu fons intern (MDCS 2421, b).

Fragment del fons, d'un altre recipient amb una palmeta idèntica a les de la base anterior (MDCS 2421, c).

Dos fragments del fons, que conserva cada un la decoració d'una palmeta i restes del camp d'estries (MDCS 2421, d; 2421, e).

Fragment del fons amb dues palmetes impreses en relleu (MDCS 2421, f).

Fragment de base, de peu inclinat i arrodonit. Diàmetre uns 75 mil·límetres aproximadament. Conserva una de les seves palmetes i una orla d'estries de forma triangular (MDCS 2421, g).

Tots aquest fragments es relacionen per les seves decoracions amb la producció anomenada

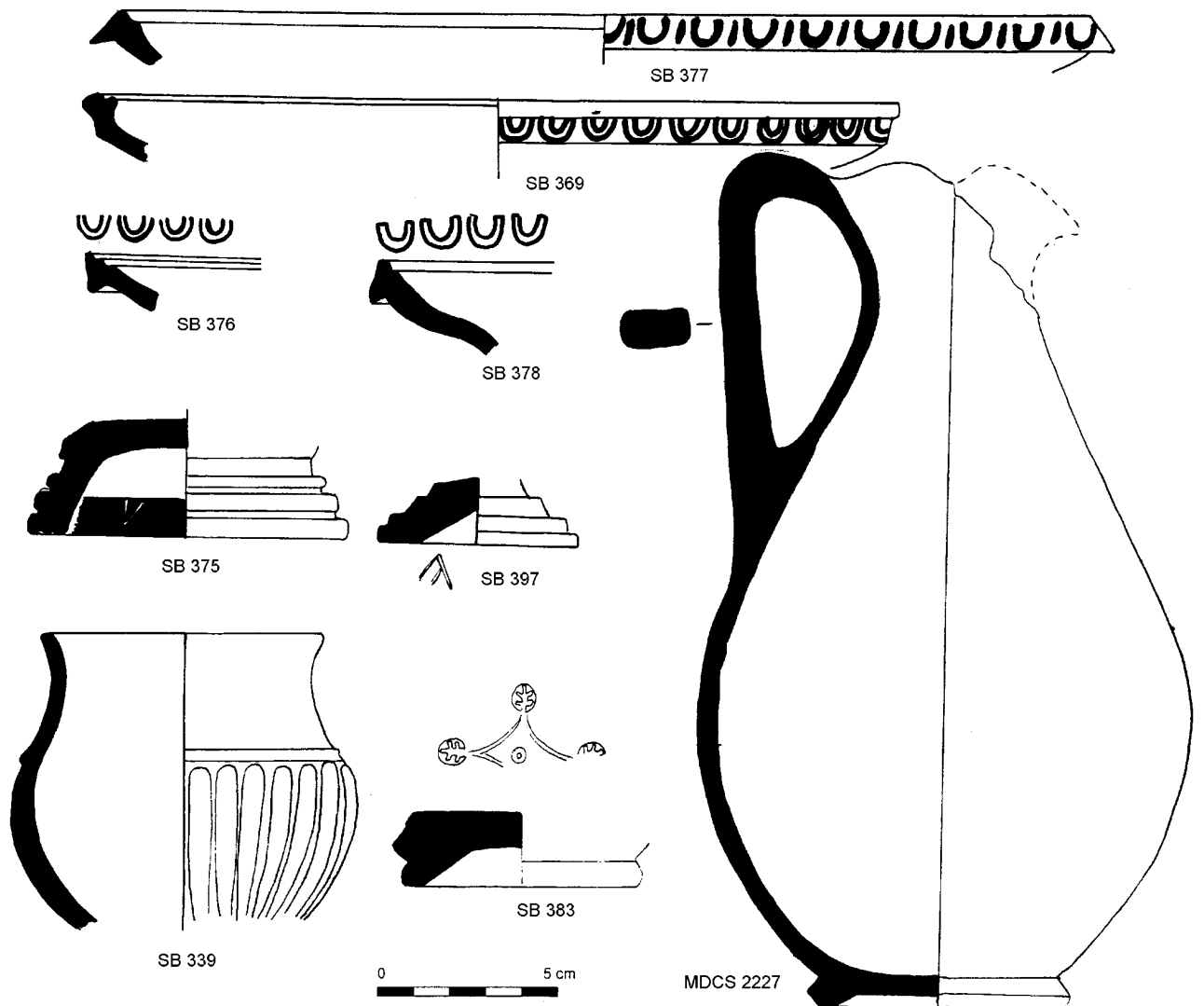

Figura 5. Produccions de Cales.

de la Campaniana A antiga, que ofereixen una cronologia entorn l'any 200 aC.

Fragment de fons, que conserva solament una impressió en relleu en forma de fulla (MDCS 2421, j).

La substitució en els motius decoratius de les palmetes per fulles, representa una de les novetats de les produccions de la campaniana A mitjana, decoracions que se'ls hi atorga una cronologia anterior al 150 aC (Sanmartí-Grego, Principal, 1998).

Lamboglia 27ab (6)

Bol restaurat a partir de la seva meitat. Diàmetre de la vora, 130 mil·límetres; diàmetre del peu 48 mil·límetres; altura 60 mil·límetres. Una

roseta central mal impresa i no identificable com a decoració única (MDCS 2164).

Bol restaurat de 138 mil·límetres de diàmetre de vora, 48 mil·límetres del diàmetre del peu i 50 mil·límetres d'alçada. Decorat amb una roseta central de vuit pètals allargassats enganxats al botó central (MDCS 2167).

Bol restaurat de 138 mil·límetres de diàmetre de vora, 50 mil·límetres de diàmetre de peu i 53 mil·límetres d'alt. Presenta una roseta centrada en el fons intern de sis pètals arrodonits entorn el botó central i radials entre aquests (MDCS 2163) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 8).

Base completa de 50 mil·límetres de diàmetre, peu baix i arrodonit. Una roseta en posició central amb radials al mig de sis pètals

ovalats, idèntica a la del bol restaurat anterior (SB 361).

Base incompleta d'uns 50 mil·límetres de diàmetre. Decorat per una gran roseta central, amb botó i radials entre els pètals (SB 368).

Base de 46 mil·límetres de diàmetre. Decorada per una roseta de sis pètals arrodonits a l'entorn del botó central (SB 360).

Lamboglia 28 ab (1)

Es tracta d'una base amb un peu alt, prim i inclinat, de 54 mil·límetres de diàmetre, que presenta totes les característiques tècniques de la campaniana A, i conserva restes de dues palmetes amb estries curtes i separades (MDCS 2421, h).

La presència d'una decoració i les proporcions de la seva base, ens inclinen a suposar que es tracta d'una copa de la forma Lamboglia 28ab.

Lamboglia 33a / F. 2154 (2)

Fragment de fons de 40 mil·límetres de diàmetre. Presenta un medalló central en relleu de motius floral, rodejat per una franja de pintura blanca pràcticament perduda (MDCS 2423) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 9).

Tres fragments d'una mateixa base de 40 mil·límetres de diàmetre. El seu medalló central en relleu mostra una decoració no identificable amb uns motius que recorden figurativament plomes (?), dues franges de pintura una de color vinós i l'altre blanca envolten al medalló (SB 371).

Es consideren com a produccions de la Campaniana A, si bé no apareixen amb entre els materials del "Grand Congloué" fet que deixa la seva cronologia inicial poc precisa, tot el contrari del seu moment final que no sembla sobrepassar mitjans del segle II aC.

Lamboglia 49B / F. 3311 ? (1)

Fragment de base cònica decorada amb motlures, de 55 mil·límetres de base. Sobre el fons extern un grafit (*ka*) (SB. 397).

Lamboglia 5 (1)

Fragment de base d'un plat amb un peu baix i vertical. Diàmetre del peu 90 mil·límetres. Decoració de cercles acanalats en el fons intern junt amb un grafit modern (Sorba, 1921). En la

superfície externa dos signes grafitats (*a.ta.*) (MDCS 2432).

Es tracte d'una producció tardana de la campaniana A de la segona meitat del segle II aC, caracteritzada per adoptar la decoració de cercles concèntrics de la campaniana B (Morel, 1965, 205).

CAMPANIANA B I B-EOÏDES

Resulta difícil establir amb uniformitat de criteris, la diferenciació entre ambdues denominacions, màxim si s'accepta per campaniana B, aquelles produccions originàries de tallers ubicats a l'àrea etrusca i que inicien les seves produccions a partir del primer quart del segle II aC, però que foren ràpidament imitades en la seva tècnica, formes i decoracions per produccions d'altres regions, les quals passarien a denominar-se com a B-oïdes (Morel, 1981, 46-47) malgrat que en termes generals continuen classificant-se com a campanianes B.

Sobre la present problemàtica, cal veure la recent publicació de la Taula Rodona d'Empúries de juny de 1998 (Aquilué, García, Guitart, 2000).

Lamboglia 1/ F. 2320 (3)

Tassa restaurada de 132 mil·límetres de diàmetre de vora; 100 mil·límetres de diàmetre del peu i 42 mil·límetres d'alt. Sobre el fons intern dos cercles acanalats. Presenta dos signes grafitats en el seu fons extern (*to.n*) (MDCS 2427) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 11).

Base de 120 mil·límetres, amb cercles en la cara interna i un grafit (*a*) en l'externa (SB 395) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 13).

Base de 110 mil·límetres, amb cercles acanalats i un llarg grafit ibèric sobre el seu fons extern (*l.a.ke.r.be.l.a.u.r*) (MDCS 2426).

Molt probablement es tracten de produccions regionals que s'emmarcarien a principis del segle I aC.

Lamboglia 2/ F 2650 (2)

Tassa restaurada, diàmetre de la vora 110 mil·límetres; diàmetre del peu 52 mil·límetres i alçada 40 mil·límetres (MDCS 2169, a).

Una altre peça igualment restaurada de 110 mil·límetres de diàmetre de boca; 68 de diàmetre del peu i 50 mil·límetres d'altura (MDCS 2169, b).

La restauració d'ambdues peces no permet apreciar la qualitat de la seva argila

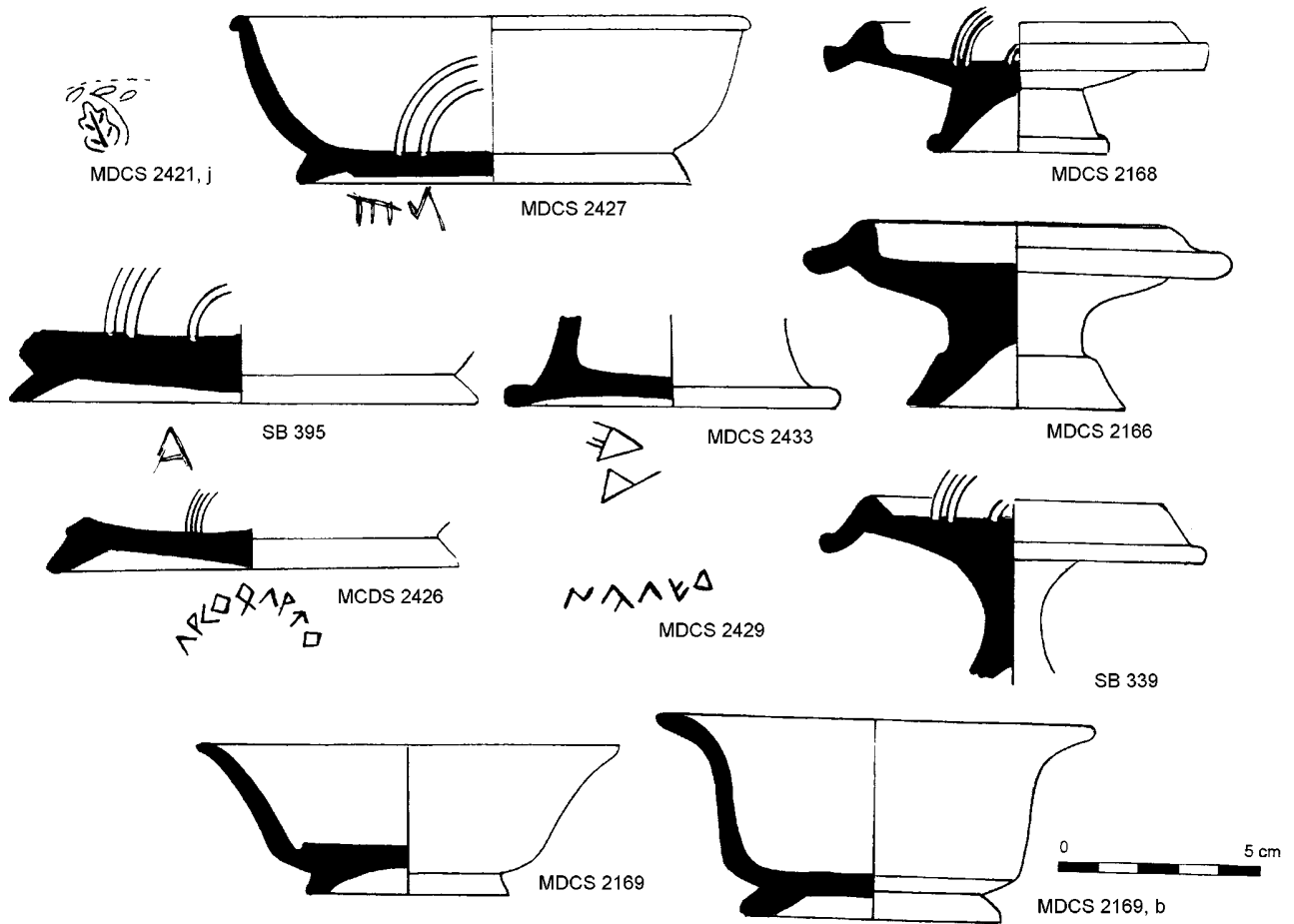

Figura 6. Campanianes B.

Lamboglia 3 / F. 7540 (1)

Fragment de base d'una *pyxis*. Diàmetre del peu, 84 mil·límetres. Presenta en el fons extern un grafit (MDCS 2433) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 12).

Lamboglia 4/ F 1410 (3)

Platereta de peu alt i cònic. Restaurada. Diàmetre de la vora 100 mil·límetres; diàmetre del peu 58 mil·límetres; altura 48 mil·límetres (MDCS 2166) (Lamboglia 1952, 145; Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 15; Morel, 1981, F.1413a1).

Un altre exemplar també restaurat. Presència de cercles acanalats en el seu fons intern. Diàmetre de la vora, 96 mil·límetres; diàmetre del peu, 46 mil·límetres; altura 34 mil·límetres (MDCS 2168) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 14).

Peça incompleta que li manca la part inferior del seu peu, que es més alt i estilitzat que en els dos exemplars anteriors. Cercles acanalats en el

fons intern. Diàmetre de la vora 98 mil·límetres (SB 398).

Lamboglia 5 / 7 (9)

Fragment pertanyent a un plat amb la base del peu fragmentada. Decoració d'estries curtes i fines que recobreixen les zones limitades per tres cercles acanalats. Diàmetre de la vora, 240 mil·límetres. Presenta en la cara externa un grafit (a) (SB 389).

Fragment de base amb cercles concèntric acanalats sobre el fons intern. Diàmetre del peu, 107 mil·límetres. Grafit amb el nom (*a.n.a.ko*) (MDCS 2425).

Fragment del cos d'un plat. Diàmetre de la vora 240 mil·límetres aproximadament. Presència d'un grafit de tres lletres (*u.l.i*) (SB 387).

Fragment de base. Cercles concèntrics acanalats. Diàmetre del peu 90 mil·límetres. Sobre la seva cara externa un grafit (*n*) (SB 382).

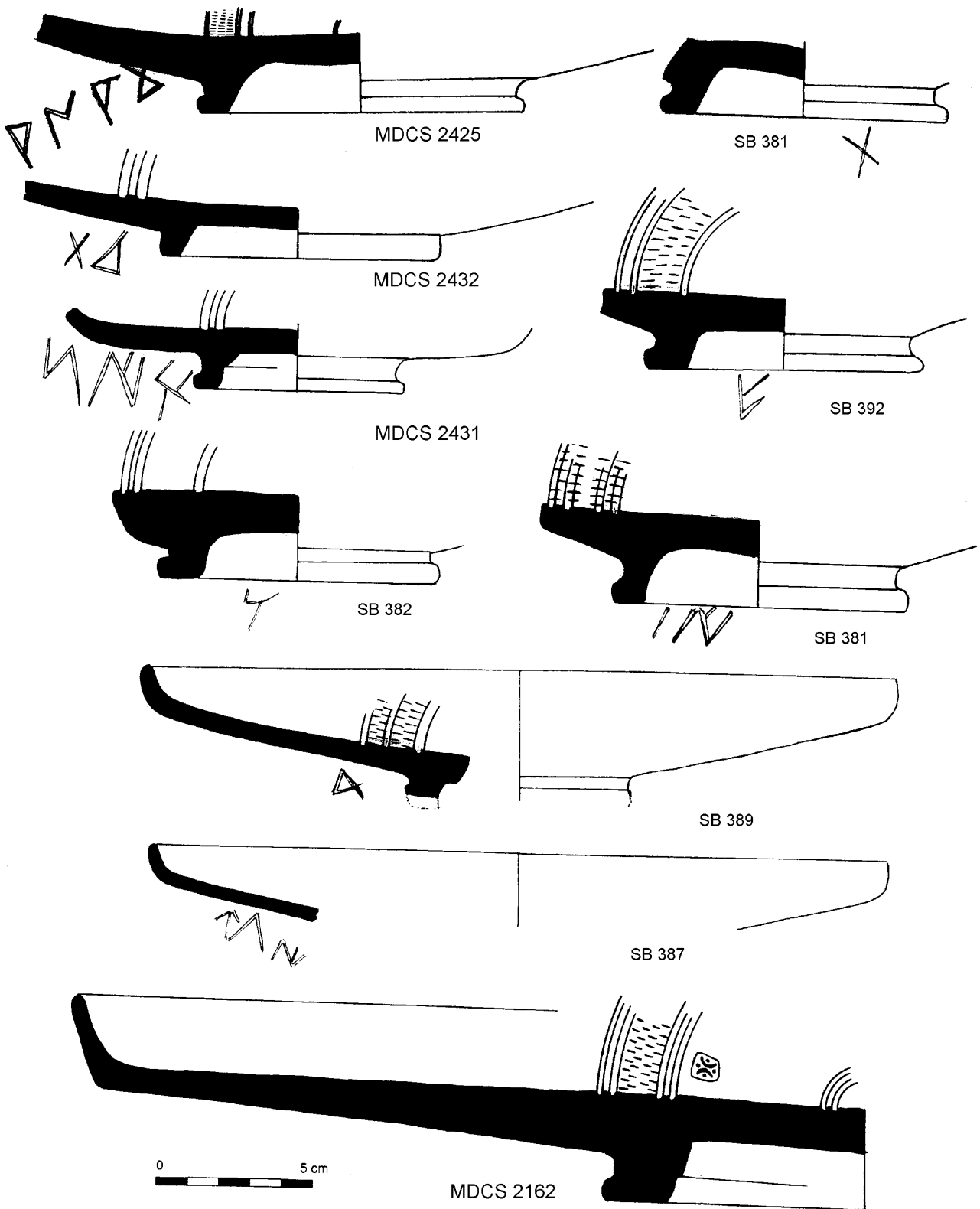

Figura 7. Campanianes B amb grafit.

Fragment de base. Diàmetre del peu 97 mil·límetres. Sobre el fons extern una aspa grafitada (SB 381).

Base d'un plat, amb cercles acanalats i camp d'estries entre aquests. Diàmetre del peu 95 mil·límetres. Grafit sobre el fons extern (*ba.i*) (SB 360).

Base, decorada per cercles concèntrics acanalats. Diàmetre del peu, 65 mil·límetres. Presència d'un grafit de tres lletres (*s.i.s.*) (SB 388).

Fragment de base, amb decoració de cercles acanalats i estries. Diàmetre del peu 80 mil·límetres aproximadament. Un signe grafitat (*e*) (SB 392).

Tots aquests fragments ha de ser considerats com a produccions regionals, malgrat que imiten les característiques de la campaniana B.

Fragment de base, amb decoració d'un losàngic centrat sobre el seu fons intern. Diàmetre del peu 65 mil·límetres (SB 383).

El motiu en losàngic és característic de les produccions itàliques, i com a tal apareix en la troballa submarina de Spargi (Lamboglia 1961, 163) entorn del 120 aC, si bé es generalitza dins la primera meitat del segle I, on es adoptat per algunes produccions locals empuritanes (tipus F i G) (Sanmartí-Grego, 1976, 25).

Lamboglia 7 / F 2286 (1)

Es tracte d'un plat de grans dimensions restaurat, que ofereix una decoració a base de cercles concèntrics acanalats, camp d'estries i petites estampilles quadrangulars. Diàmetre de la vora, 510 mil·límetres; diàmetre del peu 170 mil·límetres i 64 mil·límetres d'alçada (MDCS 2162) (Lamboglia, 1952, p. 147; Morel, 1981, F. 2286a1).

Classificada com a campaniana B "pesada" per Lamboglia, es relaciona sobretot amb les produccions de Cosa (Taylor, 1957, lám. XLII) i es dataria dintre la primera meitat del segle I o poc després.

Craters F 4753 a (5)

Fragment de vora d'un vas d'uns 280 mil·límetres de diàmetre, amb la típica decoració d'oves en relleu sobre el llavi (SB 377).

Dos fragments de vora pertanyents a dos vasos diferents amb la decoració de dobles oves en relleu (SB 378 i 378).

Fragment de vora, on la decoració de dobles oves no apareix sobre el llavi caigut, sinó per sota d'aquest. Diàmetre aproximat, 230 mil·límetres (SB 369).

Peu alt, cònic i amb múltiples motlures. Diàmetre 100 mil·límetres, altura del peu 25 mil·límetres. En la cara interna sobre una franja de vernís dos signes grafitats, en ibèric serien transcrits com *ba.tu* (SB 375) (Sanmartí-Grego, 1976, fig. 1, 16).

Es tractarien de produccions de Cales més que de la pròpia l'àrea etrusca, i la seva distribució a l'àrea Catalunya ja fou objecta d'un primer intent de síntesi (Sanmartí-Grego, 1981) que cal completar amb noves troballes de Cartagena (Pérez-Ballester, 1992) i se li atorga actualment una cronologia dintre del darrer terç del segle II aC, inclús principis del segle I aC (Pedroni, 2000, 347).

Gerra / F 6111a ? (1)

Dos fragments d'una gerreta de perfil en S, decorada per gallons en la zona del cos. Diàmetre de la vora 160 mil·límetres aproximadament. Vernís negre mat de tonalitat blavosa (SB 339).

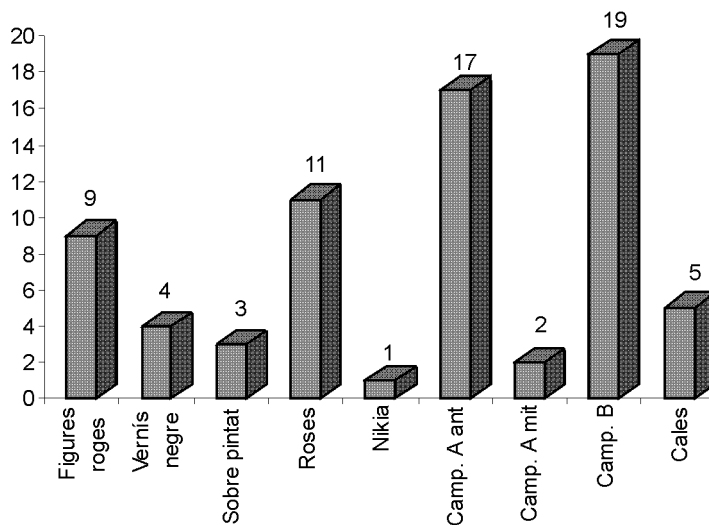
Oenochoe / F.6640 (1)

Peça restaurada a la que li manca part del seva boca trilobulada, nansa de cinta i peu baix . Diàmetre del peu 68 mil·límetres; alçada del vas 240 mil·límetres Vernís negre mat de tonalitat blavosa que s'esquerda amb facilitat (MDCS 2227).

La cronologia de les dues gerres anteriors resulta imprecisa ja que tipològicament esdevenen còpies de recipients metàl·lics i equivaldrien a peces de curt producció obrades en diferents tallers al llarg del període hel·lenístic. A l'Àgora d'Atenes els enócoes de perfil piriforme ofereixen cronologies tardanes dels segles II-I aC (Rostroff, 1997, 126).

Les ceràmiques d'importació aparegudes a Sant Miquel de Sorba, malgrat que corresponen totes elles a uns determinats criteris de selecció, esdevenen suficientment representatives per configurar tres etapes cronològiques, que per altra banda queden testificades en altres jaciments catalans:

- Una primera etapa caracteritzada per l'aparició de les importacions gregues, bàsicament atribuïbles a l'estil àtic tant de figures roges com de vernís negre, amb unes 13 peces (18,3 per cent

Gràfic 1. Percentatges dels diferents tipus ceràmics apareguts a Sant Miquel de Sorba.

del total) les quals ofereixen el repertori de formes habituals en els jaciments catalans. No obstant, i precisament degut al criteri de selecció dels fragments existeix l'anomalia d'una major presència de vasos de figures roges, unes 9 unitats (71,4 per cent de les ceràmiques d'estil àtic), en front dels de vernís negre representats solament per 4 exemplars (28,6 per cent), quan en general en els conjunts ceràmics d'altres jaciments com el del Molí d'Espígol, els percentatges esdevenen a la inversa (Cura, 2000a). Per aquest motiu, es detecta un percentatge alt en la representació de vasos amb cronologia d'origen anterior al 400 aC, amb 5 exemplars (35,7 per cent), si be cal valorar altres factors com, la perdurabilitat del propi vas o les condicions de les pròpies xarxes de distribució que poden acabar incloent la totalitat d'aquests vasos dintre del segle IV aC.

Una segona etapa, caracteritzada per la presència massiva de les ceràmiques de tipus campaniana A antiga, valorant-se cronològicament entorn a l'any 200 aC, que en el nostre cas i sempre tenint en compte l'existència dels criteris de selecció emprats, es confirmaria llur presència per un total de 19 peces (26,7 per cent del total). No obstant, aquestes produccions en principi d'origen itàlic, es troben associades en estratigrafies junt a dos altres tipus ceràmics.

Per una banda altres produccions itàliques ("taller de les petites estampilles", vasos sobrepintats més o menys relacionables amb les produccions de Gnathia o produccions de la campaniana A arcaica) conjunts aquests sempre

molt minoritaris (en el nostre cas per 4 exemplars, el 5,6 per cent del total) i que difícilment poden justificar per si mateixos la continuïtat d'un comerç al llarg del segle III aC; responen a criteri nostre, a lots de determinats vasos de cronologia quelcom més antiga, però que es deurien comercialitzar com un complement addicional de la campaniana A antiga (Cura, 2000b).

I per l'altre, les anomenades produccions occidentals de tallers locals o regionals, entre els quals destaquen els de Roses, representades per 11 exemplars, més un vas de l'oficina de Nikia (16,9 per cent del total), donant-se així una relació de 1,83 entre la totalitat de les importacions itàliques i les produccions regionals, relació similar a la que s'ofereix al Molí d'Espígol, on resultava del 1,78 (Cura, Principal, 1998).

Amb tot semblaria existir una típica diferenciació entre el lot d'importacions de Sorba i els procedents del Molí d'Espígol i en general els poblats de les comarques occidentals catalanes, com seria respecte la campaniana A, la presència dels recipients de la forma Lamboglia 33a amb medallons en relleu o les decoracions impreses en forma de "fulla d'heure" (Morel, 1990) que perllongarien la continuïtat d'aquestes fins a mitjans del segle II aC, on s'incrementaria amb la presència de les produccions calenes (7,04 per cent).

Finalment tindríem una tercera etapa, on el nombre de peces conservades arriba a 21 (29,5 per cent del total), corresponents al lot de les campanianes B i les seves imitacions, que sens dubte resultaria ser el més important del jaciment,

ja que la selecció del mateix es va fer en funció de l'aparició de grafitis epigràfics i aquests respondre a una característica excepcional. La cronologia d'aquesta darrera etapa s'ubicaria des de finals del segle II a la primera meitat del segle I aC.

Per altra banda el lot de grafitis, que ja foren motiu d'un estudi (Cura, 1993) testifiquen una vegada més la tardana introducció de l'escriptura en els contextos indígenes de l'interior de Catalunya, ja que els anteriors a aquesta època queden reduïts bàsicament a un signe, a manera de marca o numeral, que respon possiblement a una individualització dels lots per la seva comercialització.

La importància del jaciment de Sant Miquel de Sorba, radica principalment pel seu emplaçament a l'alta vall del riu Cardener i per tant correspondre a un dels poblats indígenes de Catalunya més allunyat de la línia de la costa, a uns 90 quilometres seguint la conca del Llobregat, i als peus de les primeres serralades prepirinenques. D'ací que, l'estudi de les ceràmiques importades detectades sobre el jaciment permet establir una seqüència completa que a grans línies marca l'evolució cultural del que anomenem "món ibèric de l'interior", constatant-se a partir d'ell l'existència de dues zones geogràfiques, la de les comarques centrals representada per Sorba, on es detectaria un cert perllongament de l'habitat indígena tradicional fins a mitjans del segle I aC, junt amb una important reactivitat econòmica a partir de finals del segle II aC, però sense comportar la configuració d'una reestructuració del territori; mentre que a la zona occidental, el poblament indígena queda greument afectat al llarg del primeres dècades del segle II aC com a conseqüència de la conquesta romana, per reestructurar-se finalment amb l'aparició de nous centres que esdevindran més tard en categoria de *civitates* (Sigarra, Lessso, Eso, Ilerda).

BIBLIOGRAFIA

- AQUILUÉ, X., GARCÍA-ROSELLÓ, J., GUITART, J. (2000) (coords.): *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC. Centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica*. Actes de la Taula Rodona (Empúries, 1998). Museu de Mataró. Mataró.
- ARRIBAS, A., TRIAS, M. C., CERDÀ, D., DE HOZ, J. (1987): *El barco de El Sec (Costa de Calvià-Mallorca)*. Estudio de los materiales. Mallorca.
- CURA, M. (1993): *Nous grafitis ibèrics en el Molí d'Espígol (Tornabous) i la cronologia de la escriptura ibèrica en l'interior de Catalunya*. Gala, 2, pp. 219-225. Sant Feliu de Codines.
- CURA, M. (2000a): *Cerámicas de estilo ático del siglo IV anE en el Molí d'Espígol (Tornabous, provincia de Lleida, Cataluña)*. La céramique attique du IV siècle en méditerranée occidentale. Actes du Colloque sur céramique attique (Arles s/Rhône, 1995). Coll. CJB/Travaux CCJ, 24, pp. 225-232. Naples.
- CURA, M. (2000b): *Sobre les produccions relacionables amb la ceràmica de Gnathia localitzades en el jaciment prerromà del Molí d'Espígol de Tornabous (Lleida) i la problemàtica de les ceràmiques de vernís negre a finals del segle III aC*. Saguntum, 32, pp. 115-121. València.
- CURA, M., PRINCIPAL, J. (1998): *Ceràmiques de vernís negre i contextos ceràmics d'importació del segle III aC. a la Catalunya occidental*. Arqueomediterranea, 4, pp. 97-110, Barcelona.
- GARCÍA Y BELLIDO, A. (1948): *Hispania Greca*, II. Barcelona.
- JEHASSE, J., JEHASSE, L. (1973): *La nécropole préromaine d'Aleria*, sup. Gallia, XXV. Paris.
- JOHNSON, F. P. (1955): *A note on Owl Skyphoi*. American Journal of Archaeology, 59, pp. 119 i ss. Boston.
- HOWARD, S., JOHNSON, F. P. (1954): *The Saint Valentin Vases*. American Journal of Archaeology, 58, pp. 191-208. Boston.
- LAMBOGLIA, N. (1952): *Per una classificazione preliminare della ceramica campana*, Atti del I Congresso Internazionale di Studi Liguri (1950). Bordighera.
- LAMBOGLIA, N. (1961): *La nave romana di Spargi (La Maddalena)*. Campagna di scavo 1958, Atti del II Congresso Internazionale di Archeologia Sottomartina (Albenga, 1958), pp. 143-166. Bordighera.
- MOREL, J. P. (1965): *La céramique à vernis noir du Forum Romain et du Palatin*. MEFRA, sup. 3. Paris.
- MOREL, J. P. (1980): *La céramique campanienne: acquis et problèmes*, Céramiques Hellénistiques et Romaines. Annales Littéraires de l'Université de Besançon, 242, pp. 85-122.
- MOREL, J. P. (1981): *La céramique campanienne: les formes*. BEFAR, 244. Rome.
- MOREL, J. P. (1990): *Aperçu sur la chronologie des ceramiques à vernis noir aux Ilé et Iér*

- siècles avant JC*. Revue Archéologique Narbonne, sup. 21, pp. 54-71. Paris.
- PALME, M., PRINCIPAL, J. (1990): *Interpretació històrica al jaciment de Sant Miquel de Sorba*. Actes del 8è Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, pp. 23-25. Puigcerdà.
- PEDRONI, L. (2000): *Produzione e diffusione della ceramica calena "media": problemi e ipotesi di lavoro*. Actes de la Taula Rodona "La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC. Centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica" (Empúries, 1998), pp. 345-361. Museu de Mataró. Mataró.
- PÉREZ, J. (1992): *El vaso crateroide de barniz negro decorado con ovas F-4753, una probable producción calena*. Saguntum, 25, 119-132. Valencia.
- PRINCIPAL, J. (1998): *Las importaciones de vajilla fina de barniz negro en la Cataluña sur i occidental durante el siglo III aC*. BAR. International Series, 729. Oxford.
- ROSTROFF, S. I. (1997): *Hellenistic pottery. Athenian and imported wheelmade table ware and related material*, en Athenian Agora, XXIX. Princeton.
- SANMARTÍ-GREGO, E. (1976): *Breu aproximació a la ceràmica de vernís negre del poblal de Sant Miquel de Sorba*. Cypsela, 1. I Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà, 1974), pp. 125-128. Girona.
- SANMARTÍ-GREGO, E. (1978): *La ceràmica campaniense de Emporion y Rhode*. Monografias Empuritanes, IV, 2 vols. Barcelona.
- SANMARTÍ-GREGO, E. (1981): *Presència i distribució de l'espècie Morel 4750 a Catalunya*. Empúries, 43, pp. 189-190. Barcelona.
- SANMARTÍ-GREGO, E., PRINCIPAL, J. (1998): *Cronologia y evolución tipológica de la campaniense A del siglo II aC. Las evidencias de los pecios y de algunos yacimientos históricamente fechados*. Arqueomediterranea, 4, pp. 193-215. Barcelona.
- SERRA VILARÓ, J. (1922): *Poblado ibérico de San Miguel de Sorba*. Monografias de la Junta Superior de Excavaciones Arqueológicas, 106. Madrid.
- SPARKES, B. A., TALCOTT, L. (1970): *Black and Plain Potery of the 6th, 5th a 4th centuries BC*. Athenian Agora, XII. Princeton.
- TAYLOR, D. M. (1957): *Cosa: Blak-Glace pottery*. Memoirs of the American Academy in Rome, XXV, pp. 66-193. Rome.
- TRIAS, G. (1967-68): *Cerámicas griegas de la Península Ibérica*. 2 vols. Valencia.

